

УДК 378.018.8:373.3.011.3–051

ІНТЕРАКЦІЯ ЯК ОСНОВА ОСВІТНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Комар Ольга, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-0289-2359

E-mail: komar__olga@ukr.net

Сучасна система освіти потребує радикальних змін в освітньому процесі, використання в інноваційній діяльності вчителя технологій, методів і засобів навчання, які сприяли б реалізації потенціалу навчального співробітництва учнів. Зміни у змісті, технологіях і керуванні освітнім процесом загальноосвітньої школи вимагають підготовки особистості вчителя для оновленої школи. Нині в освіті сформувався новий погляд на організацію освітнього процесу, де в центрі постають інтереси дитини. Саме цьому сприяє особистісно-орієнтоване інтерактивне навчання, активними учасниками якого є і вчитель, і учні. Фактично інтеракція є основою освітнього співробітництва на уроках у початковій школі.

Ключові слова: освітній процес, особистісно-орієнтоване навчання, початкова школа, вчитель, молодші школярі, інтерактивне навчання, співробітництво.

INTERACTION AS THE BASIS OF EDUCATIONAL COOPERATION IN PRIMARY SCHOOL LESSONS

Komar Olga, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0289-2359

E-mail: komar__olga@ukr.net

Contemporary system of education requires radical changes in the educational process, the use of technologies, methods and teaching aids in the teacher's innovative activity, which would contribute to realizing the potential of students' educational cooperation. Changes in the content, technology and management of the educational process of a comprehensive school require the training of a teacher's personality for the reformed school. Nowadays, a new perspective on the organization of the educational process has emerged in education, where the interests of the child are at the center of attention.

The main condition for realization of the modern educational process is the organization of educational cooperation. The introduction of technology of educational cooperative organization involves the construction of the entire educational process on the basis of active interaction of all its participants with the use of various information tools and dialogical nature of learning.

New educational philosophy sets new requirements for the organization of students' educational and cognitive activity and teacher's educational activities. The teacher's task is to maintain the conditions for organizing educational cooperation that stimulate activity and develop the personality of primary school students.

When organizing educational cooperation in a lesson, the teacher should consider both the communicative and the interactive aspects of such interaction. Communicative pedagogical interaction involves the organization of dialogical, polylogical nature of learning.

This is facilitated by personally-oriented interactive learning, with both teachers and students being active participants. In fact, interaction is the basis of educational cooperation in primary school lessons.

Keywords: *educational process, personally-oriented learning, interactive learning, teacher, cooperation, primary school, primary school students.*

Реалії XXI століття такі, що люди, завдяки розвиненості світової мережі INTERNET, використанні різних гаджетів, поступово втрачають навички спілкування. Причому, ці процеси починаються в дитинстві, коли батьки дають малюку в руки телефон. У процесі зростання 6–7 річна дитина привчається до комп'ютерних ігор і т.д. Завданням сучасного вчителя є організація освітнього процесу таким чином, щоб розвинути комунікаційні здібності учня, привчити його спілкуватися і співпрацювати у колективі тощо.

Нині, в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» велика увага приділяється особистісно-орієнтованому навчанню школярів. Особистісно орієнтоване навчання має давню історію і декілька інших назв: гуманістична педагогіка, екзистенціалізм, неопрагматизм, неопедоцентризм, вільне виховання (США, Європа, 70-ті роки. Близькою до позицій гуманістичної, педоцентричної педагогіки заходу була педагогіка співробітництва учителів-новаторів (70–80 роки), яка передбачала зміну позиції учителя з авторитарної на демократичну з гуманною установкою на найважливішу цінність освіти – особистість дитини.

В 90-ті роки ХХ століття на хвилі демократичних перетворень у суспільстві та оновленні всіх сфер його соціального і духовного життя особливо активізувалась ідея впровадження особистісно орієнтованого навчання. Так, узагальнення вітчизняних психолого-педагогічних досліджень (Ш. Амонашвілі, І. Беха, О. Савченко, В. Серікова, С. Подмазіна, О. Пометун, І. Якиманської та ін.) дає підстави зробити висновок, що інноваційність особистісно орієнтованого навчання полягала в тому, що учень із об'єкта перетворюється в суб'єкт дій та відношень освітнього процесу.

На основі таких висновків у психолого-педагогічній науці, в практиці починає формуватися новий погляд на організацію освітнього процесу, де в центрі мали поставати інтереси дитини, а не вчителя. Вчителю відводиться роль невидимого диригента, який вчасно вміє побачити, підтримати кожного учня, залучити своєчасно до співпраці.

Починаючи від привітання і до останньої хвилини уроку, педагог має так організувати процес навчання, щоб не втрачати особистісно-стимулюючого контакту з класом, тобто спілкування має бути вмотивоване не тільки процесом праці, а й умінням побачити стан учня, його труднощі. Для учня кожний урок має бути неповторним: «урок краси», «урок несподіванок», «урок вільної творчості», «урок ділового співробітництва» тощо.

Метою нашої статті є пояснення того, що саме інтеракція є основою освітнього співробітництва на уроках у початковій школі.

На рубежі III тисячоліття у зв'язку зі змінами, що відбуваються у філософії освіти, реалізація особистісно орієнтованого навчання набуває нового значення. Так, найважливішою цінністю особистісно орієнтованої освіти вважається не тільки учень, а

й педагог, отже організація освітнього процесу має бути комфортною для всіх його учасників, а не тільки для учнів. З точки зору психологів, *комфорт* – це психофізіологічний стан, який виникає у процесі життєдіяльності людини в результаті оптимізації його взаємодії з внутрішнім середовищем.

Педагоги вважають комфорт важливою характеристикою організації внутрішньо-шкільного середовища і освітньої діяльності. Комфортність освітнього процесу є тією якісною основою, яка може реалізувати гуманістичний підхід та забезпечити успішність навчання учнів і педагогічної діяльності вчителя.

В психологічно комфортному педагогічному процесі у всіх його учасників виникають позитивні емоції, які стають рушійною силою як поведінки учня, так і вчителя. При відсутності позитивних особистісних контактів молодший школяр не просто перебуває в дискомфортному стані, він буквально перестає розуміти звернені до нього прохання, слова вчителя, виключає себе з освітнього процесу, відчуває негативні емоції, блокує пізнавальну активність. Якщо ж ситуативні емоції неприйняття стають частим супутником молодшого школяра, то у нього формується стійка дезадаптація до шкільного життя взагалі.

Таким чином, стан комфорту несе з собою відчуття задоволення власною діяльністю, народжує позитивні мотиви до її продовження, призводить до індивідуального особистісного росту як кожного учня, так і вчителя. Висновок зрозумілий: ідея комфортного педагогічного процесу має стати основою нового педагогічного мислення вчителя початкової школи.

Нині в освіті відчутним є пріоритет загальнолюдських цінностей. Згідно з особистісно-діяльнісним підходом до організації освітнього процесу в центрі його знаходиться той, хто вчиться. Формування особистості і її становлення відбувається в процесі навчання, коли дотримуються певних умов:

- створення позитивного настрою для навчання;
- відчуття рівного серед рівних;
- забезпечення позитивної атмосфери в колективі для досягнення спільних цілей;
- усвідомлення особистістю цінності колективно зроблених умовиводів;
- можливість вільно висловити свою думку і вислухати свого товариша;
- вчитель не є засобом «похвали і покарання», а – другом, порадником, старшим товаришем. Всім цим умовам відповідають інтерактивні технології.

Головною умовою здійснення комфортного навчання є організація навчального співробітництва. Впровадження технології організації навчального співробітництва передбачає побудову навчального процесу на основі активної взаємодії всіх його учасників з використанням різноманітних засобів інформації та діалогічного характеру навчання.

Організуючи навчальне співробітництво, на думку О. Пометун, вчитель має враховувати, органічною є взаємодія за такими лініями: 1) учитель – учень (учні); 2) учень – учень; 3) загально групова взаємодія учнів у класі; 4) вчитель – учительський колектив.

Г. Цукерман додає ще одну важливу генетичну похідну від усіх ліній – співпраця учня «з самим собою» (це також відноситься і до вчителя).

Організація навчального співробітництва за кожною з ліній має відбуватися за

умови постійної активної взаємодії всіх її учасників, що складає сутність інтерактивного навчання.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (І. Бех, В. Бондар, Х. Лійметс, Г. Кравцов, А. Петровський, О. Пошетун, Г. Цукерман, І. Якиманська та ін.) дає змогу з'ясувати, що взаємодія (педагогічна взаємодія) – процес безпосереднього чи опосередкованого впливу вчителя й учня (учнів) один на одного, що породжує їх взаємний розвиток, взаємотворчість. Вчені наголошують, що педагогічна взаємодія вчителя й учнів – цілісна соціально-психологічна система, яка складається з єдності комунікації (спілкування) та співробітництва (інтеракція) компонентів, які взаємообумовлюють один одного [2].

Організуючи навчальне співробітництво на уроці, вчитель має враховувати як комунікативний бік цієї взаємодії, так і інтерактивний. Комунікативна педагогічна взаємодія передбачає організацію діалогічного, полілогічного характеру навчання.

Суть інтерактивного навчання полягає у тім, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх його учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці) де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Вчитель під час інтерактивного навчання виступає як організатор освітнього процесу, консультант, фасилітатор, який ніколи не «замикає» навчальний процес на собі. Головними в освітньому процесі є зв'язки між учнями, їхня взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників освітнього процесу, учні беруть на себе відповідальність за результати навчання [2].

Нагромаджений нині в Україні та за кордоном досвід переконливо свідчить, що інтерактивна взаємодія сприяє інтенсифікації та оптимізації освітнього процесу. Вони дозволяють учням:

- зробити засвоєння знань більш доступним;
- навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати;
- навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації та переживати їх;
- вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу;
- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає і тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу.

Проте, ми повинні усвідомлювати, що моментальному швидкому та ефективному застосуванню інтерактивного навчання всіма вчителями заважають певні труднощі. Насамперед, дослідження свідчать, що більшість вчителів не знають змісту самих інтерактивних методів, способів організації інтерактивної взаємодії учнів. Цей інструментарій досі залишається новим і слабо дослідженим у вітчизняній дидактиці сучасної школи і недостатньо застосовуваним у її практиці. Крім того, недостатньо проясненим є питання щодо того, як, яким чином відібрати потрібні для того чи іншого предмета інтерактивні методи і як «вписати» інтеракцію в традиційні уроки.

Інтерактивна модель навчання передбачає застосування технологічного підходу і бачиться нами як застосування у навчанні сукупності інтерактивних методів, загальною ознакою яких є принципи інтеракції: багатостороння комунікація, взаємодія і взаємонавчання учнів, кооперована освітня діяльність з відповідними змінами у ролі і функціях як учнів, так і вчителів.

Узагальнюючи зазначимо, що інтерактивне навчання, по суті, означає таку організацію освітнього процесу, що передбачає певну *систему дій і взаємодій* всіх, але, насамперед, активних елементів освітнього процесу (його учасників). При цьому важливо підкреслити два моменти. По-перше, технологія навчання детально розглядає систему дій не тільки вчителя, але й, насамперед, того, хто навчається – учня. По-друге, вона *забезпечує, гарантує* при коректному застосуванні, досягнення певного результату. Дослідження свідчать, що структура освітньої технології, або технологічна структура освітнього процесу є системою певних операцій, технічних дій і функцій вчителя і учнів, згрупованих за основними етапами освітнього процесу.

Інтеракція – це шлях формування творчої особистості, створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу дитини, для її саморозкриття, самоутвердження. Це співнавчання, в якому вчитель й учні рівноправні суб'єкти процесу навчання.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу відповідної ситуації. Отже, інтеракція сприяє формуванню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогові стати справжнім лідером дитячого колективу.

Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншими, однієї думки над іншою. Під час такого навчання учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати обґрунтовані рішення, використовувати різноманітні засоби інформації.

Інтерактивне навчання передбачає використання спеціальних прийомів: мозкова атака, бесіда в колі (діти сидять по колу), мікрофон та ін. Технологію інтерактивного навчання досліджують О. Пометун та Л. Пироженко [1].

Розробку елементів педагогічного спілкування ми можемо знайти в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70–80-х рр. (Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін.), теорії розвивального навчання. Однак у радянські часи, в умовах нав'язування комбінованого уроку, творчість окремих педагогів була скоріше винятком ніж правилом.

На нашу думку, у витоків самої ідеї, теорії і практики навчального співробітництва був досвід В. Сухомлинського. Великий педагог вважав природне довкілля, яке викликає гаму емоцій і почуттів, першоджерелами повноцінного розвитку

особистості молодшого школяра. Він зазначав «Світ, що оточує дитину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму» [5, с. 17]. Тільки серед природи діти вступають у «царство свого виміру часу», а вчитель може побачити дітей такими, якими вони є насправді: безпосередніми, допитливими, спостережливими. За такої умови діти зможуть пізнати світ, а вчитель – дітей. Педагог часто проводив уроки мислення під «голубим небом», на яких учні слухали музику природи та черпали матеріал для різних уроків у класі. Велике значення має не лише односторонній діалог «вчитель – учень – природа», а й спільне створення куточків краси, острова чудес тощо.

Психологія розкриває секрети спілкування: емоції керують психофізичними процесами людини. Тому передумовою ефективної організації навчального співробітництва є педагогічна емпатія – розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини, в її суб'єктивний світ. Емпатія є внутрішньою стороною педагогічної взаємодії, що реалізується через спілкування всіх учасників освітнього процесу для досягнення спільної мети діяльності.

Тому, перш за все вчитель має завоювати дитячу довіру та налагодити доброзичливий контакт з школярами. В цьому йому допоможе принцип такого спілкування, де є безумовне прийняття дитини такою, як вона є. Цьому сприяють «Ранкові зустрічі» (за концепцією «Нова українська школа»). За рахунок такої організації обговорення, настрою на навчання на позитиві дитина живиться емоційно, відчуває психологічний комфорт.

Значну роль у становленні довірливих стосунків між учителем та учнем відіграє дитяча прихильність. Необхідними якостями, що стимулюють розвиток прихильності дитини до вчителя є доброзичливість, теплота, м'якість, підбадьорювання. Отже, діти прагнуть більше за все до тих вчителів, які даючи учневі певні вказівки, промовляють їх м'яко, з теплотою, підтримують дії дитини позитивним оцінюванням.

Володіння зазначеними вище технологічними навичками спілкування з дітьми дають можливість досягти ділового співробітництва вчителя зі школярами на уроці.

Головною умовою організації навчального співробітництва є глибоке вивчення дитини як цілісної особистості. Саме на цю ідею особливу увагу акцентує О. Савченко. Так, вчена вважає, що школа будь-якого типу має перебудовуватися на всебічне вивчення особистості, а не тільки враховувати інформованість і навченість дитини. Поступово слід нагромаджувати дані про фізіологічні і психологічні особливості школяра, емоційну спрямованість, естетичні уподобання тощо [4, с. 5].

Підсумовуючи, зазначимо, що нова освітня філософія зумовлює нові вимоги до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів та освітньої діяльності вчителя. Сьогодні потрібен педагог, який не просто планує, організовує освітню діяльність школярів. Завдання вчителя полягає у створенні умов для організації навчального співробітництва, які стимулюють активність і розвивають особистість молодших школярів.

Здійснене дослідження не є вичерпним та відкриває перспективи подальших розвідок модернізації та застосування методів і форм організації освітнього процесу у початковій (новій українській) школі та професійній підготовці вчителів в Україні на основі вітчизняного та європейського досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: метод. посіб. / авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: А.П.Н. 2002. 136 с.
2. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти: монографія. Умань: Софія, 2008. 332 с.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 593 с.

REFERENCES

1. Komar, O. A. (2008). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii: teoretyko-metodychni aspekty: monohrafiia*. Uman: Sofiia [in Ukrainian].
2. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, dosvid.: metod. posibn. avt.-uklad*. Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
3. Pometun, O. I., Pyrozhenko L. V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia*. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
4. Savchenko, O. Ya. (1997). *Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sto porad vchyteliv. Vybrani tvory*. (Vols. 1–5; Vol. 2). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].